

Az alija és a cionizmus Magyarországon: államépítési törekvések és geopolitikai konfliktusok a hidegháború árnyékában

Aliyah and Zionism in Hungary:

State-Building Efforts and Geopolitical Conflicts in the Shadow of the Cold War

Seidner Márton

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2025.1.2

Összefoglaló: Izrael Államnak a második világháború utáni megalakulása számos geopolitikai kihívással járt. Különösen az *alija* [bevándorlás] megszervezése, amely az izraeli államépítés kulcseszközévé vált, és az ország népességének a növelését, a gazdasági alapjainak a megszilárdítását szolgálta. A nem sokkal korábban a szovjet érdekszférába került Magyarországon a zsidó közösség kivándorlása politikai és gazdasági dilemmákat vetett fel. A magyar–izraeli tárgyalások legfontosabb témáját az alija kérdései jelentették, de a cionista mozgalom célja a moszkvai irányelvekkel is ütközésbe került. 1949 tavaszán a kommunista rezsim önfelszámolásra kényszerítette a Magyar Cionista Szövetséget, s ezzel ellehetetlenítette a szervezett kivándorlást. Az izraeli diplomaták támogatni igyekeztek az alijázókat, de a magyar hatóságok szigorú korlátozásokat vezettek be. A tanulmány az alija és a cionizmus szerepét vizsgálja a hidegháborús geopolitikai konfliktusok és a magyar–izraeli kapcsolatok tükrében, levéltári és szakirodalmi források alapján.

Kulcsszavak: alija, cionizmus, magyar–izraeli kapcsolatok, hidegháború, geopolitikai konfliktusok

Abstract: After World War II, the establishment of the State of Israel brought geopolitical challenges, particularly through the organization of *aliyah* (immigration). It became a key tool for state-building, supporting Israel's population growth and strengthening its economic foundations. In Hungary, a member of the Soviet bloc, Jewish emigration raised political and economic dilemmas. Hungarian–Israeli negotiations centered on the issues of *aliyah*, but the Zionist movement clashed with Soviet directives. In the spring of 1949, the communist regime, obstructing the organized emigration, made the Hungarian Zionist Federation liquidate itself. Israeli diplomats attempted to support *aliyah*, but Hungarian authorities imposed strict restrictions. This study examines the role of *aliyah* and Zionism in the context of Cold

War geopolitical conflicts and Hungarian-Israeli relations, based on archival and scholarly sources.

Keywords: *aliya, Zionism, Hungarian-Israeli relations, Cold War, geopolitical conflicts*

Bevezetés

Az *aliya*, a zsidóknak az Izrael földjére költözése, bevándorlása meghatározó szerepet játszott a magyar-izraeli kapcsolatok alakulásában, valamint a magyarországi zsidó közösség második világháborút követő helyzetében. Az alijázás és a cionizmus magyarországi története rendkívül összetett, szorosan összefonódik hazánk 20. századi történelmének fordulataival, különösen a holokauszt utáni időszakkal. A magyar zsidóságot is sújtó tragédia és az azt követő hazai politikai és társadalmi változások felerősítették körükben az alijázás igényét. A kivándorlás kérdése azonban nem csupán demográfiai és társadalmi szempontból volt releváns, hanem jelentős diplomáciai és gazdasági következményekkel is járt.

A tanulmány a szakirodalom áttekintésével kezdődik, amelynek során elsőként azokat a munkákat ismertetem, amelyek az alija történeti hátterét, valamint ezeket a társadalmi-gazdasági és diplomáciai összefüggéseket tárgyalják, különös tekintettel a magyar zsidóság kivándorlásának a motivációira és annak az izraeli államépítésben betöltött szerepére. Azt követően a cionizmus és a magyar kommunista rendszer viszonyát elemző szakirodalmat mutatom be: azokra a művekre térek ki, amelyek a kivándorlás kezdeti támogatásának a fokozatos megszűnésére, majd kriminalizálására világítanak rá.

A kelet-európai zsidóság második világháború utáni kivándorlásával kapcsolatos adatok ismertetése után az 1949-es magyar-izraeli egyezmény tárgyalásának és megvalósulásának a részletes vizsgálata következik, amely lehetőséget nyújt annak a feltárására, hogy a magyar politikai vezetés és az izraeli fél milyen megfontolások alapján hozta meg a döntéseit, és hogy a folyamat miként illeszkedett a hidegháborús geopolitikai kontextusba.

Azt követően térek rá a cionista mozgalom felszámolására és az 1953-as cionista perre, amely során az alija kérdésének a politikai és az ideológiai dimenzióit helyezem a fókuszba. A cionista szervezetek betiltása és a hozzájuk köthető személyek elleni perek a szovjet érdekszféra politikai tendenciáiba illeszkedtek, és a kommunista hatalom konszolidációjának és a cionizmus kriminalizálásának a folyamatait tükrözték.

Ez a strukturális megközelítés lehetővé teszi az eseményeknek, történeti folyamatoknak és azok tudományos értelmezésének a koherens bemutatását. A vizsgálat így először a kivándorlás lehetőségére és annak a szervezeti, politikai, diplomáciai hátterére összpontosít, majd azt követően bemutatja a

politikai reakciók megváltozását, az államhatalom represszív intézkedéseit és az alija kérdésének az ideológiai átkeretezését.

Szakirodalmi áttekintés

Szalay Gábor az *Eszmélet* című folyóiratban 2018-ban megjelent tanulmányában („Izrael Állam megteremtésének körülményei a formálódó új világrend keretei között”) részletesen bemutatja, hogy az ország létrejötte miként illeszkedett a második világháború utáni geopolitikai változásokba. Az akkori nemzetközi kontextus különösen fontos volt a magyarországi zsidó közösség számára, amelyek tagjai a vészorszak után új otthonra és biztonságra vágytak.

A cionizmus mint ideológia meghatározó szerepet játszott az alija megszervezésében és irányításában. Novák Attila 2000-es munkája (*Átmenetben. A cionista mozgalom négy éve Magyarországon*) arra világít rá, hogy a világháború után a cionista mozgalom különböző irányzatai hogyan próbálták elősegíteni a kivándorlást. A vallási, a szekuláris, valamint a baloldali mozgalmak eltérő utakat kínáltak a magyar zsidóság számára az alijázásra. Novák 2023-as, a *Világtörténet* című folyóiratban megjelent tanulmánya („Hosszú menetelés, kihasznált kiskapuk) részletesen bemutatja a magyar–izraeli diplomáciai kapcsolatok alakulását, különös tekintettel a kivándorlás engedélyezésére és akadályozására.

Komoróczy Géza 2012-ben megjelent átfogó munkája (*A zsidók története Magyarországon II.*) a magyar zsidóságnak a 19. századtól a jelenkorig tartó történetét tárgyalja, amelyben a szerző kiemelkedő figyelmet szentel az alija és a cionizmus szerepének. Raphael Patai 1996-os könyve (*The Jews of Hungary*) kulturális és pszichológiai szempontból közelíti meg a magyar zsidóság történetét, míg Victor Karady 1986-os tanulmánya (*Some Social Aspects of Jewish Assimilation in Socialist Hungary*) a szocialista korszak zsidó asszimilációjának és kivándorlásának az összefüggéseit elemzi.

Olosz Levente az illegális alijáról is írt a Novák Attila szerkesztette kötetben (*Többes kötésben: Magyar-zsidó múltak és égtájak*) megjelent „Magyar ajkú zsidók szervezetei Palesztinában/Izraelben (1918–1960)” című tanulmányában. Az írás az 1930-as évek végén létrejött Magyar Alijázók Szervezete (*Hitachdut Ole Hungaria*, HOH) munkáját ismerteti, amely Jeruzsálemben, Haifán és Tel-Avivban támogatta a történelmi Magyarországról érkező bevándorlók beilleszkedését.

A kommunista rendszernek a cionizmushoz és az alijázáshoz való ambivalens hozzáállása különösen meghatározó volt. Molnár Erik 1946-os könyve (*A zsidókérdés Magyarországon*) és Kovács Andrásnak a *Múlt és Jövő* című kulturális folyóirat hasábjain 2003-ban megjelent tanulmánya („Magyar zsidó politika a háború végétől a kommunista rendszer bukásáig”) arra mutat rá, hogy a kommunista vezetés kezdetben támogatta a cionista mozgalmat, de később politikai ellenfélként tekintett rá, és „cionista összeesküvés” vádjával üldözte a

tagjait. Ez különösen nyilvánvalóvá vált az 1953-as „cionista per” során, amelyet Zinner Tibor is részletesen elemezett a Püspöki Nagy Péter által szerkesztett 2001-es, *1100 éves együttélés. A magyar és magyarországi zsidóság a haza és a fejlődés szolgálatában* című kötetben („Az 1953-as »cionista« per”).

Novák Attila egy másik, a *Kommentár* lapjain 2017-ben megjelent tanulmányát („Ideológia és önazonosság – Az 1953-as budapesti cionista per vádlottjai és körülményei”) szintén érdemes megemlíteni. A cikk a Magyar Cionista Szövetségnek az 1949-es felszámolását követően, az 1950-es években is tevékenykedő cionista csoportjait (Hasomer Hacair, Mizrachi), azok működését ismerteti, és bemutatja az Engländer-pert.¹

A holokauszt utáni antiszemitizmus és a kommunista rezsim politikai nyomásgyakorlása szintén fontos tényező volt az alijázás felerősödésében. Standeisky Évának a *Századokban* 1992-ben megjelent írása („Antiszemita megmozdulások Magyarországon a koalíciós időszakban”) azt emeli ki, hogy az antiszemita indulatok milyen mértékben készítették a magyarországi zsidóságot arra, hogy elhagyják az országot. A Gyarmati György és Palasik Mária által szerkesztett 2018-as kötetben (*Honukban otthontalanok. Tanulmányok az 1951. évi budapesti kitelepítések történetéből*) szereplő tanulmányok pedig bemutatják, hogy a kitelepítés és a gazdasági diszkrimináció miként tette elviselhetetlenné a zsidók életét Magyarországon, s növelte tovább az alija iránti igényüket.

A cionizmus nemcsak politikai mozgalomként, de ideológiai eszmerendszerként is jelentős hatással volt a magyar zsidó közösségekre. Shlomo Avineri 2017-es könyve (*The Making of Modern Zionism*), valamint a Jonathan Frankel és Steven J. Zipperstein által szerkesztett 1992-es kiadvány (*Assimilation and Community*) a cionizmus intellektuális alapjait és nemzetközi összefüggéseit vizsgálja. Magyarországon a cionizmus különböző irányzatai – vallási, szocialista és szekuláris – eltérő válaszokat adtak arra a kérdésre, hogy milyen úton lehet helyreállítani a zsidó identitást és közösségi életet a holokauszt után. Walter Laqueur a 2003-ban írt könyvében (*A History of Zionism*) azt állítja, hogy – egyéb tényezők mellett – az antiszemitizmus meghatározó szerepet töltött be a cionista gondolkodás fejlődésében, így cionizmus, ezáltal a zsidó identitás kialakulásában.²

Az alija társadalmi és politikai hatásai a nemzetközi szakirodalomban is hangsúlyosan megjelennek. Tom Segev 1998-as könyve (1949: *The First Israelis*) és Raphael Vago 1995-ben, a *Hungarian Studies* című folyóiratban megjelent tanulmánya („Jews, Judaism, Zionism in Hungary 1945–1953”) azt mutatja be, hogy az izraeli állam a megalakulása során milyen társadalmi és politikai kihívásokkal szembesült. Közülük is kiemelt megoldandó feladatot jelentett a holokauszt túlélőinek a beilleszkedése. Az említett írások globális perspektívát kínálnak a magyarországi alija és cionizmus megértéséhez.

Győri Szabó Róbert 2009-es könyve (*A kommunizmus és a zsidóság az 1945 utáni Magyarországon*) a hazai zsidóság és a kommunista rendszer viszonyát

vizsgálja. Arra világít rá, hogy miközben a holokauszt után az életben maradt zsidók védelmet reméltek az új rendszertől, további diszkriminációt szenvedtek el. A kötet részletes képet ad arról, hogyan alakult a zsidó közösség helyzete a totalitárius rendszerben.

A felsorolt művek részletesen feltárják a történeti események, az ideológiai irányzatok és a nemzetközi folyamatok közötti összefüggéseket, s ezzel átfogó képet nyújtanak e komplex téma kapcsán. A szakirodalmi áttekintés alapján kijelenthető, hogy az alija és a cionizmus magyarországi története a holokauszt traumája, az antiszemitizmus, valamint a kommunista rezsim politikai és társadalmi nyomásának a kontextusában értelmezhető és értelmezendő.

A második világháború utáni időszak (1945–1949)

Az alija lehetősége 1949-ig

A második világháborút követően a brit mandátumterületen élt palesztinai zsidó közösségnek és a cionista mozgalom vezetőinek az volt a céljuk, hogy biztosítsák az ígért földjére „hazatérni vágyók” befogadásához szükséges lakhatási és megélhetési feltételeket. A lakosság létszámának a növelése ugyanis elengedhetetlen volt az országépítéshez. Eközben a háború sújtotta európai országok is arra ösztönözték a vándorló népességet, hogy letelepedjenek. David Ben-Gurion és társai komoly lépéseket tettek annak érdekében, hogy a „béketábor”³ országainak a zsidósága is a Szentföldre tudjon költözni. A magyarországi zsidók Izraelbe való kivándorlása több hullámban zajlott, s azt elsősorban a holokauszt utáni helyzet, az antiszemitizmus és a politikai változások befolyásolták. A világegést és a haláltáborokat túlélők közül sokan döntöttek az alija mellett, különösen a háború pusztításai és a kommunista rendszer kezdeti bizonytalanságai miatt. Ebben a folyamatban kiemelkedő szerepet játszott a Bricha [menekülés] nevű titkos szervezet, amely a Kelet-Európa államait, így a Magyarországot elhagyni készülő zsidók Palesztinába való illegális kivándorlását segítette.⁴ A Bricha titkos útvonalakon, hamis papírokkal és cionista segélyszervezetek támogatásával juttatta el a menekülteket a brit hatóságok által ellenőrzött Palesztinába, gyakran Ausztrián és Olaszországon keresztül.⁵ A Bricha segítségével 1945 novemberéig 30.000 fő haladt át Magyarországon.

A világháború után a régi és az újonnan megalakult országok számos kihívással szembesültek, amelyek közül az egyik legkiemelkedőbb Izrael Állam létrejötte és nemzetközi integrációja volt. Magyarország számára, amely akkor a szovjet érdekszférába tartozott, különösen összetett kérdéssé vált a vele való kapcsolat kialakítása – amely természetesen a szovjet érdekeknek megfelelően történt.⁶ Az 1948-ban kezdődött időszak során nemcsak az izraeli függetlenség alakulása jelentett próbatételt Magyarország számára, hanem az is, hogy a

szoros szovjet kontroll alatt hogyan igazodjon az új geopolitikai helyzethez. Ebben a kontextusban a magyar–izraeli diplomáciai kapcsolatok kialakítása és fejlődése olyan kérdések mentén történt, mint a kivándorlás, a gazdasági együttműködés, valamint a kulturális és a társadalmi kapcsolatok erősítése.⁷

Moszkvának a cionizmushoz és az Izraelhez való viszonya a hidegháború során az aktuális geopolitikai érdekei függvényében sokat változott. Kezdetben, 1948-ban lelkesen támogatta a zsidó állam megalakulását, mivel azt a Közel-Keleten domináns brit imperializmus ellensúlyának tekintette. Az izraeliek bátorítása, a mellettük való kiállás része volt Sztálin szélesebb stratégiájának, amely a brit befolyás gyengítését és egy lehetséges szocialista szövetséges megnyerését célozta. A Szovjetunió az elsők között ismerte el Izrael Államot, sőt Csehszlovákián keresztül fegyvereket is szállított neki. Azonban a két fél kapcsolata nagyon hamar megromlott, amikor Izrael az Amerikai Egyesült Államokhoz kezdett közeledni. Az 1940-es évek végére, az 1950-es évek elejére Sztálin egyre bizalmatlanabbá vált a cionizmussal szemben, amely akkor már egyet jelentett számára a nyugati imperializmussal és a potenciális sztálinizmussal szembeni szándékokkal. A Szovjetunió belől elnyomta a zsidó kulturális szervezeteket, köztük a cionista csoportokat, a „zsidó nacionalizmust” pedig a szovjet egységet fenyegető veszélyként kezelte.

A Szovjetunió – és az azt mindenben követő szocialista országok – pragmatikus és változó hozzáállása jól tükrözi Moszkva geopolitikai stratégiáját: kezdetben, amíg a nyugati hatalmak gyengítésének az eszközeként tekintett Izraelre és a cionizmusra, addig támogatta; később azonban, a hidegháborús polarizáció keretében már ideológiai ellenfélként kezelte őket.

Az 1948. május 14-én kikiáltott Izrael Állam számára a legfontosabb feladat az alija, azaz a zsidó közösségek tömeges bevándorlásának a megszervezése, s ezzel a fennmaradás és a fejlődés egyik alapfeltételének a biztosítása volt. Magyarországon pedig jelentős lélekszámú zsidó közösség élt, amelynek a tagjai (idősek, fiatalok, családdal vagy anélkül) hatalmas dilemmával szembesültek: el kellett dönteniük, hogy maradjanak az országban, vagy csatlakozzanak a cionista mozgalom által támogatott kivándorlási hullámhoz. Ráadásul a háború utáni hazai politikai viszonyok – a szocialista átmenet, valamint a szovjet szövetségi rendszer irányelvei – olyan kereteket szabtak, amelyekben az Izrael Állammal való kapcsolatok felvétele és fenntartása számos akadályba ütközött.

A Kreml ugyanis az elején a magyarországi zsidók számára is engedélyezte a korlátozott kivándorlást, az alijázást,⁸ de csak addig, amíg az a geopolitikai érdekeivel összhangban állt. Amint azonban Izrael egyre inkább az USA felé fordult, szigorú ellenőrzést vezetett be a keleti blokk államaiból, így a Magyarországról történő odaköltözés felett is. A cionista szervezeteket felszámolták, a magyar zsidók emigrálása erőteljesen szabályozottá vált, és gyakran illegálisan zajlott.⁹

A magyar–izraeli diplomáciai kapcsolatok helyzete 1949-ig

A diplomáciatörténeti leírások részletesen bemutatják a magyar–izraeli kapcsolatok első éveit; az érintettek különös figyelmet fordítottak a politikai és a gazdasági tárgyalásokra, amelyeknek az egyik kulcskérdése a zsidó közösség tagjainak a kivándorlása volt. A szovjet befolyás és a hidegháborús feszültségek azonban meghatározták, illetve korlátozták mindkét fél mozgásterét. Magyarország célja kettős volt: egyrészt szeretett volna szoros kapcsolatot kialakítani Izraellel, másrészt pedig megpróbálta minimalizálni az alija miatt keletkezett társadalmi és gazdasági károkat. Ezzel párhuzamosan Izrael viszont minél több magyar zsidót kívánt rávennie az áttelepedésre, mivel – ahogy az már szóba került – az első években a bevándorlás az államépítés szempontjából létfontosságú volt.

A diplomáciai kapcsolatok szorosabbá tételében kiemelt szerepet játszottak azok a tárgyalások, amelyek során megpróbálták áthidalni az izraeli alijapolitika és az azzal kapcsolatos magyar álláspont közötti szakadékot. A magyar kormány kezdetben tehát – a Szovjetunió politikájához igazodva – támogatta a kivándorlásokat, később azonban az Izrael iránti szimpátia fokozatosan gyanakvássá alakult át, különösen akkor, amikor világossá vált, hogy az az Egyesült Államokkal kíván szorosabb¹⁰ kapcsolatot ápolni.¹¹ Ez az új helyzet a magyar–izraeli kapcsolatokra is jelentős hatással volt.

Az e tanulmány megírásához végzett kutatás feltárta, hogy milyen eszközökkel próbálta Magyarország és Izrael a saját érdekeit és a közösekét érvényesíteni, valamint hogyan vált a diplomáciai kapcsolatok fenntartása és fejlesztése a két ország nemzetközi stratégiájának a részévé. A magyar–izraeli viszonyban a pragmatikus érdekek, az alija gazdasági és politikai hatásai, valamint az izraeli diplomácia aktív szerepe meghatározó volt a háború utáni időszakban, s mindkét ország társadalmi és gazdasági fejlődésére jelentős hatást gyakorolt. Magyarország mind politikailag, mind gazdaságilag érdekelt volt a kapcsolatok fejlesztésében, míg Izrael számára a magyar zsidó közösséggel való reláció erősítése és a térségbeli befolyásának a növelése volt a fő szempont. A kapcsolatok javítása így nem csupán politikai gesztus volt, hanem gazdasági és társadalmi érdekeken alapuló, hosszú távú stratégiai döntés.¹² Az alija, a gazdasági együttműködés, illetve a cionizmus elleni fellépés mind olyan ügy volt, amely a viszony alakulását befolyásolta, és amelyek elemzése nélkül nehezen érthető a magyar–izraeli diplomáciatörténet e fontos időszaka.¹³

Az 1949-es alija háttere

1919 és 1948 között összesen 458.857 fő érkezett a Szentföldre. A kivándorlás az izraeli államalapítás (1948) után is folytatódott, de a többi kommunista rezsimhez hasonlóan a magyar is egyre szigorúbban korlátozta azt. Az 1956-os forradalom után egy rövid időre ismét megnyílt a lehetősége, s akkor újra több ezer magyar zsidó távozott Izraelbe. A 20. század végére a magyar zsidóság többsége már beilleszkedett a hazai társadalomba, de a kivándorlás, ha kisebb léptékben is, tovább folytatódott.

1949-ben Csehszlovákia harmincötezer fős zsidó közösségéből húszezernek engedélyezték az Izraelbe való távozást. Lengyelországban¹⁴ hatvanötezerből harmincezren kaptak engedélyt. Romániában elleneztek ugyan a kivándorlást, ötezer engedélyt mégis kiadtak. A Magyarországról kivándoroltak számáról azonban nehéz pontos adatot közölni. A szakirodalomból is kiderül, hogy a cionizmus és a Bricha keretében alijázók száma és származása nem volt meghatározható. „Hogy hányan voltak közöttük átutazók, hányan magyarországiak, sem akkor, sem azóta nem tudja senki. Az *Encyclopedia Judaica* (1972) 15 ezer főre teszi a Magyarországról 1945 nyarától 1946 végéig elmenekült zsidók számát. A »Bricha« szervezőinek visszaemlékezése szerint összesen 60-70 ezer fő, ebből 18000 magyarországi zsidó.”¹⁵

A levéltári adatok szerint Magyarországon a nagyjából 170 ezer fős zsidó közösségből¹⁶ ötvenezren¹⁷ készültek kivándorolni.¹⁸ Stark Tamás kutatásai azt mutatják, hogy 1939 és 1945 között 1500, 1946-ben és 1947-ben összesen 1900, 1948-ban 3800, 1949-ben pedig 6844 fő hagyta el az Izraelbe költözés céljával az országot. (Karády Viktor kutatása alapján 1948 és 1949 között 10.307 fő távozott oda.)¹⁹ Árnyalja a kivándorlók számát, hogy a korábban Magyarországhoz tartozó területekről (Erdély, Felvidék, Kárpátalja) is érkeztek oda magyar ajkú zsidók: 1961-es adatok szerint 1945 és 1955 között 5000 fő érkezett Kárpátaljáról, 4000 a Felvidékről, valamint 14.000 Erdélyből. Ez összesen tehát 37.000 fő.

A második világháborút követően a kommunista párt hatalomra kerülésével megváltozott a politikai légkör, és bár hivatalosan nem volt zsidóüldözés, az antiszemita előítéletek és a rendszer bizalmatlansága miatt sokan érezték úgy, hogy nincs jövőjük az országban. Az 1949-es Rajk-per²⁰ és más politikai tisztogatások szintén hozzájárultak ahhoz, hogy a zsidó közösségek bizonytalanságban éltek.²¹ Izrael Állam 1948-as megalakulása után ezért sok magyar izraelita döntött a kivándorlás mellett, azonban Magyarországról nem volt egyszerű közvetlenül eljutni oda. A cionista mozgalom fontos szerepet játszott az emigrációban: a jól szervezett hálózataik hamis papírokat, menekülési utakat és logisztikai támogatást biztosítottak a kivándorlóknak. A környező országok közül Csehszlovákián keresztül egy jól szervezett és viszonylag biztonságos útvonal állt rendelkezésre, mivel az ottani hatóságok kezdetben toleránsabbak voltak

az alija iránt. A prágai kormány már Izrael létrejöttét is támogatta²² (például fegyverszállításokkal), és nem gördített akadályt a zsidó menekültek útjába, ha azok tovább akartak utazni.²³ A magyar–csehszlovák határ közelsége és földrajzi adottságai – például az erdős, hegyes vidékek – szintén kedvezőek voltak számukra. Ezért nem meglepő, hogy azoknak a magyar zsidóknak a többsége, akik számára a jelentős politikai és társadalmi változások közepette egyre nehezebbé vált a boldogulás itthon, cseh földön keresztül hagyta el az országot.²⁴ 1949 elején Magyarországról négy-tízezer illegális kivándorló lépte át a csehszlovák határt.²⁵

Csehszlovákia tehát egy logikus választásnak számított azok számára, akik a bizonytalan magyarországi helyzetből menekülve Izraelbe próbáltak eljutni. Ezzel szemben az osztrák irány igencsak kockázatos volt, mivel Ausztriának a szovjet megszállási övezetében szigorúan ellenőrizték a határátlépéseket, és a menekülteket gyakran visszafordították.²⁶ Az 1950-es évek elejére azonban a szovjet blokkon belül is egyre keményebben léptek fel a határokon,²⁷ és fokozódtak a kivándorlási korlátozások, ami a menekülési hullámot fokozatosan visszaszorította. A magyar zsidók emigrációjának a lehetőségeit tehát szervezeti tényezők mellett a geopolitikai és a belpolitikai viszonyok egyaránt meghatározták.²⁸

Izrael Államnak a magyar alijával két diplomatája foglalkozott. Az egyik a bécsi születésű Ehud Avriel, aki prágai diplomata, nagykövet volt, később Magyarországon, Csehszlovákiában és Romániában teljesített külszolgálatot, a másik az Erdélyből kivándorolt, majd Budapestre kinevezett konzul, Shmuel Bentsur (Péterfi Endre).²⁹ Izrael kiemelten érdekelt volt a kivándorlások előmozdításában, míg Magyarország próbálta fenntartani az alkupozícióját, de a tárgyalások előrehaladtával érzékelhetővé vált, hogy a folyamatos egyeztetések a másik félnek kedveztek.³⁰

A Rákosi Mátyás (akkoriban miniszterelnök-helyettes), Vas Zoltán (az Országos Tervhivatal elnöke), Dobi István (miniszterelnök) és Ehud Avriel közötti előzetes megbeszéléseken az utóbbi 160.000 magyar zsidóval számolt, és hozzávetőleg ötvenezer fő részére szeretett volna kivándorlási engedélyt kapni.³¹ Az alijára vonatkozó magyar engedélyek megadását egy kereskedelmi megállapodás előzte meg.³² Az 1949 januárjában elfogadott egyezmény lehetővé tette, hogy Izrael a magyar importtermékekért forinttal fizessen (a kivándorló családok az ingóságuk értékesítését követően 15-20 ezer forintot vihetek magukkal), cserébe Magyarország vállalta, hogy az izraeli exportérték 27,5 százalékáért izraeli terméket vásárol.³³

Bentsur az izraeli külügyminisztériumnak 1949-ben írt feljegyzésében arról számolt be, hogy a magyarországi zsidók nem akartak a továbbiakban itt maradni, miután mindenüket elvesztették, a családjukat meggyilkolták, és sokkal inkább a cionizmus elveinek megfelelően szerettek volna élni. Azt is hangsúlyozta

a levelében, hogy Magyarország, amely barátságos viszonyt kíván ápolni Izraellel, nem teheti meg, hogy a magyar földről elvándorolni vágyókat magához láncolja. Az 1949. szeptemberi izraeli kormányülésen elhangzottakból kiderül, hogy a kivándorlással kapcsolatos egyeztetések már 1949 februárjában kezdetüket vették. Magyarország ellenezte ugyan a tömeges aliját, ugyanakkor az jelentős anyagi forrást jelentett számára, amiről a budapesti politikai vezetés nem akart lemondani, ezért pénzért cserébe engedélyezte a kivándorlásokat. Ugyanakkor a magyar politikai körök tartottak attól, hogy a zsidók tömeges távozásával az ország elveszíti sok, az újjáépítéshez nélkülözhetetlen, fiatal állampolgárát.³⁴

Ahogy az már többször is szóba került, a háborút követő években – amíg a Szovjetuniónak érdeke volt a zsidó állam létrejötte és fejlődése – a magyar kormány támogatta a kivándorlást. Azonban a kommunista csatlósállamok és Izrael közötti tárgyalások elhúzódása során a kezdeti szimpátia fokozatosan gyanakvássá alakult át, és egyre nagyobb lett a távolságtartás.³⁵ Izraelt az általa befogadott, jelentős számú bevándorlóval való megerősödése, valamint az országnak a szocialista, mégis demokratikus és többpártrendszerű berendezkedése miatt versenytársként értékelték a szovjet érdekövezetben. Ráadásul a Szovjetunió rossz szemmel nézte Izraelnek az Egyesült Államok felé való közeledését is.³⁶

A diplomáciai kapcsolatok felvételének és 1948/49-es alakulásának részletes bemutatása

A Minisztertanács Izrael Állam 1948. május 14-i függetlenségének kikiáltását követően (amelyet Magyarország május 25-én ismert el hivatalosan) hamarosan már a kapcsolatok felvételét szorgalmazta, s még májusban elé is terjesztették annak lehetőségét.

Egy 1949. május 18-i feljegyzés jól rávilágít arra, milyen szempontok vezették a magyar követség előző évi tel-avivi megnyitását. A készítője indoklásként azt írta, hogy a közép-keleti és az imperialista országok érdekei összeütközésének a pontja Izrael, és az, hogy nagyszámú magyar kivándorló él ott, számos lehetőséget rejt az imperializmus elleni sikeres küzdelemben. A feljegyzés arra is következtetni enged, hogy Magyarország azért döntött úgy, hogy követséget állít fel Izraelben, mert a képviselőtét éppen Jugoszlávia látta el, ami politikailag akkor már vállalhatatlan volt,³⁷ hiszen az országot 1948. június 28-án a Kominform kizárta a tagjai közül. Lengyelországon keresztül bonyolult lett volna az ügyintézés, Csehszlovákiával pedig a külkereskedelmi érdekekben volt eltérés.³⁸

A magyarországi izraeli követség is 1948-ban (novemberben) kezdte meg a működését, amelynek keretén belül a cionizmus³⁹ elveinek való megfelelés dominált. A kinevezett konzul Shmuel Bentsur (Péterfi Endre) volt, akit a politikai elit és a magyar zsidóság az izraeli baloldali párt, a Mapaj küldöttként

ismert meg. A követségen dolgozó cionisták széles körű kapcsolatrendszerrel rendelkeztek, amely magában foglalta a cionista pártokat és mozgalmakat, így hatékonyan tudták képviselni a zsidó közösség érdekeit. A követség tevékenységét és Izraelt úgy kellett bemutatniuk, hogy azok a magyar zsidóság számára vonzóak és bizalmat keltőek legyenek, különösen az Izraelbe irányuló kivándorlást bátorító politika szempontjából. Emiatt a magyar zsidók a követségre védőhálóként és támaszként tekintettek, és az valóban segítséget nyújtott nekik eligazodni a háború utáni bizonytalanságban, és támogatta őket a kivándorlásban.⁴⁰ E gondolatmenetet támasztja alá Izrael alijapolitikája, illetve az a tény, hogy az izraeli követséget a hivatalos kivándorlásokat követően is naponta több mint 200-an keresték meg, hogy segítséget kapjanak az illegális kijutásukhoz.⁴¹ A követség kiemelten jól végezte a munkáját, hiszen a magyar zsidók alijázása meglehetősen sikeresnek bizonyult. Tel-Aviv fő diplomáciai célkitűzése az volt, hogy minél több magyar bevándorlónak segítsen átköltözni Izraelbe.

Bentsur mellett Ehud Avriel⁴² nagykövet nevéhez köthetők azok a kivándorlást patronáló tárgyalások, amelyeknek köszönhetően a kezdeti időkben több mint háromezer magyar zsidó jutott ki Izraelbe. Nagy Péter miniszteri titkár a 1949. június 27-én kelt feljegyzésében Avrielnek a Rákosi Mátyásnál tett bemutatkozó látogatásáról számolt be. A nagykövet felvetette, hogy Magyarország engedélyezze, hogy ötvenezer zsidó emigrálhasson Izraelbe.⁴³ Rákosi ellenezte a tömeges távozást. Végül azonban mindkét fél számára kedvező feltételeket biztosított a megállapodás: Magyarország elkerülhette az illegális kivándorlás elharapózását, Izrael pedig rövid időn belül számolhatott a kivándorolt magyar zsidók „államépítési” humán tőkéjével.⁴⁴ Ehud Avriel hét kategóriába csoportosította azokat a magyar zsidókat, akiknek az alijázását elő kívánta mozdítani – a magyar tárgyalópartnere azonban csak két kategóriába tartozókra adta meg az engedélyt: a fel- és lemenő egyenesági rokonokra vonatkozóan tett ilyen ígéretet.

A Minisztertanács a magyar tárgyalódelegáció kiküldéséhez az 1949. május 27-én kelt határozatával járult hozzá. Még előtte a felek az előzetesen egyeztetett szempontok szerint május 25-én és 27-én is folytattak tárgyalásokat, így magyar részről már egy végleges jegyzőkönyvet tudtak felterjeszteni. Bentsur június 2-án bement a Külügyminisztériumba, és közölte, hogy családi okok miatt rövid időn belül Izraelbe kell utaznia – ezzel azt próbálta meg elérni, hogy a megállapodást minél hamarabb megkössék. A minisztériumban tájékoztatták, hogy a tárgyalásra előkészített jegyzőkönyvet már elfogadta a Minisztertanács, és már másnap alá is írhatják. Bentsur a gyors aláírás ügyében kissé követelőző volt, ugyanis a megállapodás inkább az izraeli fél érdeke volt, mint a magyaré. Az első formális ülést 1949. június 3-án tartották. A magyarok azt az utasítást kapták, hogy amennyiben Bentsur nem fogadja el az ezer fő kivándorlását lehetővé tevő ajánlatot, akkor fejezzék be a tárgyalásokat.

A megbeszéléseken izraeli részről Shmuel Bentsur konzul, magyar oldalról Nagy Péter külügyminisztériumi titkár és Sándor Imre rendőr őrnagy vett részt. Bentsur utalásai arra engedtek következtetni, hogy a Joint (*American Jewish Joint Distribution Committee*)⁴⁵ kapcsolatba lépett Rákosi Mátyással, és felajánlották, hogy a remélt 20.000 kivándorló miatt várható nemzetgazdasági tőkekiesést kétmillió dollárral fogják kompenzálni. A tárgyalások végén a megállapodásban már egymillió dollárért háromezer magyar zsidó kivándorlását helyezték kilátásba.⁴⁶

Miután Bentsur sérelmezte, hogy alacsony azoknak a száma, akiknek magyar részről a kivándorlását engedélyezték, Sándor Imre kijelentette, hogy mivel kifejezetten sokan vannak azok, akik illegálisan már elhagyták az országot – a jelentés szerint 2000 (a magyarok belső kommunikációiban gyakran 8000) személy –, ezért a korábban egyeztetett 3000 fő elengedése azt jelenti, hogy mindössze 1000 fő kivándorlását teszik lehetővé.⁴⁷

A magyar fél az eredeti kivándorlási kategóriákon jócskán enyhített, ami szerintük az előzékenységről és a humanitárius szempontok teljes mértékű érvényesítéséről ad tanúbizonyságot,⁴⁸ s a megállapodás keretszámát további 200 fővel megemelték. Kiemelendő, hogy bizonyos esetekben a magyar előzékenység már a humanitás elveit is meghaladta, és Izrael Állam politikai szempontjait is honorálta.

Ehud Avriel nagykövet – az izraeli álláspontnak megfelelően – 5000 fő kiengedésében szeretett volna megállapodni, ugyanakkor beismerte, hogy néhány hónap alatt nagyjából 3000 illegálisan kiszökött magyar zsidó jelentkezett Bécsben, akik később kivándorlási vízumot kaptak. A magyar nemzeti érdek viszont nem tette sem kívánatosná, sem lehetségessé, hogy a magyar zsidók ilyen nagy számban hagyják el az országot. Avriel ugyanakkor jelezte, hogy sértőek és elfogadhatatlanok azok a magyar vádak, hogy Izrael segíti a magyar zsidók illegális kivándorlását. Az egyezmény megkötésekor hajlandó volt aláírni egy megállapodást, amely szerint Izrael a jövőben nem támogatja az illegális kivándorlást – ezzel gyakorlatilag beismerte az alijázás támogatásában játszott aktív szerepét. Avriel azt is kifejtette, hogy az alkotmánya szerint Izrael Állam minden zsidó bevándorló számára köteles vízumot adni. Nagy Péter erre kijelentette, hogy a zsidók illegális kivándorlását az izraeli hatóságok és a vele szoros kapcsolatban álló szervezetek eddig is segítették, Avriel csak megerősítette azt a magyar gyanút, hogy erről a jövőben sem szándékoznak lemondani.

Mose Sarett izraeli külügyminiszter a Kneszetben (az izraeli parlament) elmondott 1949. június 21-i beszédében Izraelnek a Kelet-Európával való viszonyával foglalkozott. Tiltakozott a magyar és a román kormány azon döntése ellen, amely nem engedte a zsidók Izraelbe történő kivándorlását. Kifejtette, hogy Budapest a kitelepülő magyar zsidókban imperialista ügynököket lát. (A Szovjetunióknak nem tetszett, hogy Izrael az Amerikai Egyesült Államokkal

kívánta szorosabbra fűzni a kapcsolatait, és a szovjet elképzelés szerint a kivándorló magyarok veszélyt jelenthettek a „keleti blokk” országai politikai ideológiájának az izraeli térnyerésére.) Sarett a budapesti kormány politikáját bíráló kijelentéseivel kellemetlen benyomást tett a magyar politikai elitre. Izraeli olvasatban viszont a külügyminiszter beszéde a belpolitikai szükségesség mentén született, s nem amerikai nyomásra.⁴⁹

1949. augusztus 2-án Ehud Avriel nagykövet Berei Andor⁵⁰ államtitkárral folytatott egyeztetést, többek között a kivándorló kontingensről. Az új egyezés értelmében a korábban engedélyezett ezer főn kívül további kétezernek a kivándorlását tették lehetővé, különböző korhatári megkötésekkel. A végső megállapodás 1949. október 20-án született meg, amely szerint végül 3100 személy kiköltözésébe egyezett bele a magyar kormány: ezren családegyesítés céljával, kétezren 65 év felettiként mehettek ki, a plusz száz fő közül negyvenen vezető cionisták, hatvanan pedig az ő családtagjaik voltak.

A kivándorlási megállapodással kapcsolatban Izrael összességében diszszonánsnak értékelte a magyar politikai lépéseket, hiszen Budapest, miközben a magyar zsidóság kivándorlását elősegítő tárgyalásokat folytatott, cionistákat állított bíróság elé az illegális alija megszervezése miatt.⁵¹

A magyarországi cionista mozgalom felszámolása 1949-ben

A cionista mozgalom mindig is sokszínűséget mutatott, mivel számos irányzat, szervezet és csoport működött benne, amelyek gyakran változtatták az egymáshoz és a külső partnereikhez fűződő viszonyaikat. Magyarországon a háború utáni években a mozgalom fő pilléreit négy jelentős szervezet alkotta: az Ichud⁵²–Mapaj,⁵³ amely a szociáldemokrata baloldalhoz állt közel, és az izraeli kormánypárt itteni fiókszervezetének tekinthető; a Klal–Cionista Párt (vagy Általános Demokratikus Cionista Blokk), amely a polgári cionistákat képviselte; a vallásos cionistákat tömörítő Mizrahi; valamint a Ha-Somér ha-Cá’ir, amely szocialista irányultságú szervezetként működött.⁵⁴ Ezt a képet tovább árnyalta az Aguda (Ágúdat Jisraél), amely kezdetben ellenezte a zsidó állam megalapításáért folytatott cionista törekvéseket, de 1937-től fokozatosan közeledett a mozgalomhoz. A holokauszt után pedig már aktívan együttműködött a cionista szervezetekkel, és jelentős szerepet vállalt a zsidó közösségi élet újjáépítésében, mind Palesztinában, mind a diaszpórában. A cionista szervezetek dinamikus és széles körű tevékenységet folytattak, amely során a zsidóság minden rétegét és generációját megszólították. Mindegyik mellett külön ifjúsági és munkásszervezetek is működtek. A legfontosabb ifjúsági csoportok a következők voltak: a Mapajhoz tartozó Makkabi ha-Cá’ir és Dror–Habonim;⁵⁵ a Klal erősítő Ha-No’ar ha-Cijoni; a Mizrahi „kistestvére”, a Bne Akiba; a Ha-Somér ha-Cá’ir saját ifjúsági szervezete; valamint a Zeirei Ágúdat Jisraél. A fiatal felnőttek körében népszerű

szervezetek közé tartozott a Ha-Ovéd ha-Szocialiszi (Mapaj), a Ha-Ovéd ha-Cijoni (Klal), a Ha-Ovéd ha-Borochowi (Somér) és a Ha-Ovéd ha-Kibbuci (Avoda).⁵⁶

A cionista szervezetek felosztatása a második világháborút követő Magyarország politikai és társadalmi átalakulásának a kontextusában érthető meg. A kommunista hatalomátvétellel a pártállam fokozatosan minden olyan független szervezetet felszámolt, amely potenciális veszélyt jelenthetett a totalitárius irányításra. A kommunista párt (Magyar Dolgozók Pártja, MDP) stratégiai és ideológiai megfontolások alapján döntött úgy, hogy a cionista szervezetek működését is megszünteti. A cionizmus eszméje – amely a zsidó nép Izraelbe történő kivándorlását és az önálló állam megerősítését támogatta – szembehelezkedett a szocialista nemzetközi szolidaritás és a szovjet orientáció ideológiájával. Ráadásul a cionista mozgalmakat gyakran vádolták azzal, hogy a nyugati, kapitalista országok érdekében tevékenykednek, ami a hidegháború kezdetén különösen érzékeny politikai kérdéssé vált. A döntés tehát nemcsak a politikai kontroll megszilárdítására, hanem az állampárt ideológiai egységének a megőrzésére is irányult.⁵⁷

Szirmai István,⁵⁸ az MDP szervezőbizottságának titkára terjesztette fel a cionista szervezetek felosztatására vonatkozó javaslatot. A kormány a kivándorlások megakadályozásának a módját a cionista szervezetek működésének a megszüntetésében és a kivándorlást tervezők megbüntetésében látta. Mivel a diaszpórában élő zsidók érdekeit a cionisták képviselték, elsőként a cionista intézményrendszert kellett romba dönteni. Amikor a Szovjetunió rájött, hogy nem tud befolyást gyakorolni Izraelre, a cionista mozgalmak üldözésébe kezdett.

A Magyar Cionista Szövetséget (a továbbiakban: MCSZ) 1949 márciusában oszlatták fel.⁵⁹ A Magyar Dolgozók Pártjának 1949. január 12-i ülésén kimondták, hogy az MCSZ az ország számára káros tevékenységet folytat. Ezzel azt akarták elérni, hogy a szervezet saját magát oszlassa fel, s ezzel egyidejűleg elhitesse a magyar lakossággal, hogy a lépés hátterében a cionizmus sikertelensége áll. Szirmai Istvánt bízták meg a felosztatással, amit két hét alatt véghez is vitt. A szervezet felszámolásáról Stöckler Lajos,⁶⁰ a hitközség elnöke tájékoztatta a tagokat. Mindennek olyan gyorsan kellett történnie, hogy Stöcklernek csak arra volt ideje, hogy a kivándorlásra készülő álcázására vonatkozó személyes adatokat átadja az izraeli konzulátusnak. A kommunista párt az MCSZ felosztatása előtt még 800 főt biztosított arról, hogy „csendes alijázóként” élhetnek a legális kivándorlás lehetőségével, ahogy arra maga Stöckler kért engedélyt a párttól. A cionista vezetők körében felmerült, hogy az engedély esetleg provokáció, ezért az idősebbek úgy döntöttek, nem élnek vele, inkább a fiatal generáció tagjait próbálták meg kijuttatni. Az alijázások felgyorsultak, de az MDSZ megszűnése után a kivándorlások már valóban illegális határátlépésnek minősültek, amit az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) májusban ki is használt, és elrettentésként megindította a cionista vezetők elleni leszámolást.⁶¹

„Az akció fővádlottja a Mapaj (cionista párt) egykori vezetője, Dénes Béla volt. Dénes Bélát 1949. május 11-én tartóztatták le..., tiltott határátlépés elősegítésében való bűnrészesség miatt. Ugyanekkor tartóztatták le a koncepció per többi vádlottját is. Így Dr. Kertész Sándor ügyvédet, az Achud Avoda vezetőjét és az MCSZ politikai bizottságának tagját, Weiss Magdolnát (Tank), a Mapaj ifjúsági mozgalmának egyik vezetőjét, Fleischmann Lászlót[,] a Dior cionista szervezet tagját. Feld Menyhért (Menyus) kereskedőt, a Mapaj aktivistáját, Dr. Schwartz Béla ügyvédet, az MCSZ Intézőbizottságának és a Klál cionista mozgalom tagját. Franki Jenő szövő textil kisiparost, az Ortodox Hitközség elöljáróját, a Joint elnöki tanácsának tagját. Felkai (Friedmann) Aladár férfiruha[-]kereskedőt, a Klál mozgalom aktivistáját, Dienes Sándort, a Hasomer Hacair tagját és Frankfurter Miklós magánhivatalnokot, a Dior cionista mozgalom vezető alakját. A letartóztatottak az ÁVH központjába, az Andrassy út 60-ba kerültek.”⁶²

Ehud Avriel nagykövet is közbenjárt, hogy szabadlábra helyezték őket, de a kérvényét elutasították. Dénes Bélának – a feltehetőleg az ÁVH által kikényszerített – vallomása szerint az MCSZ a romániai cionista szervezet betiltása után kezdte meg az illegális tevékenységét, és segítette hozzá a magyar zsidókat a kivándorláshoz.⁶³ (Érdekes egybeesés, hogy az illegális alijázások Csehszlovákián és – kis részben – Ausztrián, tehát azokon az országokon keresztül zajlottak, ahol Avriel teljesített külszolgálatot.) Az útjukat Danzig Hillel, a Dávár című izraeli napilap tudósítója szervezte, aki kapcsolatban volt Dr. Joe Schwartzzal,⁶⁴ a Joint párizsi vezetőjével.

A levéltári adatok tanulmányozása révén kiderült, hogy Schwartz volt az, aki Rákosi Mátyásnak az említett 2 millió dollárt felajánlotta a nemzetgazdasági tőkeiesés kompenzálásaként, cserébe húszezer személy kivándorlási engedélyért. Az esetet igazolja, hogy Avriel a megállapodásban szerepelt – és a sajtóban is megjelent – keretszámok kapcsán kifejtette, hogy a Joint által felkínált pénzügyi ellentételezés ügyében folyamatosan tájékoztatta a szervezetet,⁶⁵ és feltehetőleg onnan szivárogtak ki azok az információk (még a kontingens létszáma is), amelyek az Új Kelet hasábjain megjelentek.⁶⁶

A levéltári dokumentumok közül csupán egy említette meg a Joint által a háromezer kivándorlóért cserébe felajánlott, majd később magyar részről elfogadott egymillió dolláros tőkeiesést kompenzáló fejlesztési segítséget, s az összeget a megállapodás megkötése után valószínűsíthetően ki is fizették. Erre utal, hogy több feljegyzés szerint is magánszemélyek keresték meg a Belügyminisztériumot az alija lehetőségével kapcsolatban, akik arra hivatkoztak, hogy a városban elterjedt az a hír, hogy a közeljövőben háromezren kivándorolhatnak.⁶⁷

A cionista vezetők kihallgatásai elhúzódtak, s az ügy csak 1949. június 2-án került a Budapesti Államügyészséghez, az 1948. évi XLVII. te. 48. paragrafusának 3. és 4. bekezdésében szereplő tiltott határátlépés elősegítése vádjával. „A Budapesti Büntetőtörvényszék Dénes Bélát, Kertész Sándort, Weiss Magdolna Veronikát, Feld Menyhértet az 1948. évi XLVII. sz. 48. paragrafusának I. bekezdése alapján folytatólagosan elkövetett csoportos tiltott határátlépés elősegítésének büntetvényében bűnösnek mondta ki.” A letartóztatottak többségét évekre elítélték, hármójukat (Fleischmann, Schwartz és Felkai) viszont felmentették. A bíróság súlyosbító tényezőként vette figyelembe, hogy a vádlottak egy nagyméretű, rendszeres kivándorlási mozgalomban tevékenykedtek, „így [a] cselekményük társadalmi veszélyessége igen nagy volt. Ezzel szemben enyhítő körülménynek vették, hogy [a] vádlottak a fasiszmus ideje alatt szörnyű szenvedéseken mentek keresztül, amelynek hatására a cionista mozgalom és [az] Izraelbe való hazavágyódás nagy lökést kapott, és az itteni szomorú emlékektől próbáltak szabadulni, vagyis [a] cselekményüket nem haszonszerzésből követték el.”⁶⁸

Jól látható, hogy a cél a cionista mozgalmak felszámolása⁶⁹ volt, s a kiutazásra készülődő tömegek elrettentéseként szolgálhatott.⁷⁰

Izrael vezetése közömbösnek mutatkozott az események kapcsán: nem ítélték el a szovjet politikát, csupán a sajnálatukat fejezték ki az érintettek felé. A zsidó állam külpolitikájában kezdetben a bevándorlások megszervezése volt a fő érdek,⁷¹ ám miután sikerült egy magasabb létszámú kontingensben megállapodniuk, mint amennyit Magyarország eredetileg engedélyezett volna, a később kialakult helyzetet magyar belügynek tekintették, így abba beleszólni nem kívántak. Ahogy a zsidók alijázását szervező izraeli szervezet, a Szochnut (*ha Szohnut ha Jehudit le Erec Iszrael*)⁷² is néma maradt.⁷³

Összegzés

A tanulmány újszerűsége elsősorban a magyar–izraeli kapcsolatok pragmatikus dimenziójának a feltárásában rejlik. Magyarország, amely a második világháború után a Szovjetunió érdekszférájába került, a szocialista államépítés korai szakaszában ellentmondásosan viszonyult a zsidók kivándorlásához. Bár politikailag és ideológiailag ellenezte a cionista mozgalmakat, politikai kockázatként kezelte a tevékenységüket, és szigorúan próbálta azt kontrollálni, gazdasági megfontolásokból lehetőséget biztosított néhány ezer főnek, hogy elhagyják az országot. Az Izraelbe történő kivándorlással, az alijával kapcsolatos tárgyalások eredményeként ugyanis a magyar kormány jelentős pénzügyi kompenzációt kapott, amely hozzájárult a háború sújtotta ország gazdasági stabilizálásához.

A kutatás rávilágított Izrael aktív diplomáciai szerepére is, amely meghatározó volt a magyar zsidók kivándorlásának a megszervezésében. Ehud Avriel nagykövet és Shmuel Bentsur konzul közvetítésével a tel-avivi kormány nemcsak politikai tárgyalásokat folytatott a magyar féllel, hanem anyagi és logisztikai támogatást is nyújtott az alijázók számára. Az izraeli diplomaták jelentős sikereket értek el: az általuk kötött megállapodások révén több ezer magyar zsidó hagyhatta el az országot legálisan, miközben az illegális kivándorlások szervezésében is részt vettek. Ez az aktív diplomáciai tevékenység hozzájárult ahhoz, hogy Izrael már az államalapítás utáni néhány évében meg tudta erősíteni a humán erőforrásait, amelyben kiemelt szerepet játszott a magyar zsidó közösség szakmai és intellektuális tudása.

A tanulmány bemutatta, hogy az alija jelentős gazdasági következményekkel járt mind Magyarországra, mind Izrael számára. Magyar szempontból a zsidó lakosság kivándorlása nemcsak társadalmi veszteséget jelentett, hanem gazdasági kihívásokkal is járt, mivel akinek módja volt rá, a jövője biztosítása érdekében jelentős mennyiségű pénzét is magával vitte. Ezért a magyar kormány tárgyalások révén igyekezett kompenzációt elérni az izraeli féltől. Ezzel szemben Izrael számára az alijázók beáramlása létfontosságú volt az államépítéshez. Az újonnan érkezettek munkaereje és szaktudása jelentős hozzájárulást jelentett az ország gazdasági és társadalmi fejlődéséhez, miközben az integrációjuk komoly problémákat is támasztott az új állam elé.

A cikk még egy fontos eredménye a levéltári források újraértékelése. Az újonnan feltárt dokumentumok részletes képet nyújtanak a magyar–izraeli tárgyalások menetéről, az alija megszervezéséről és a cionista szervezetek működéséről. Megismerhetővé vált belőlük a tárgyalások anyagi és politikai háttere, különösen az izraeli diplomaták által felkínált pénzügyi kompenzáció és annak a magyar fél hozzáállására gyakorolt hatása. Továbbá betekintést nyújtottak abba is, hogy a cionista mozgalmak felszámolása után hogyan alakult az illegális alija, és milyen szerepet játszottak abban az izraeli hatóságok és a diaszpóra szervezetei.

Ezek az új ismeretek nemcsak a magyarországi alija és cionizmus történetének a mélyebb megértéséhez járulnak hozzá, de a hidegháborús geopolitikai viszonyok és a két ország közötti kapcsolatok alakulásának a szélesebb összefüggéseit is feltárják. Az írásból kiderülhetett az is, hogy a magyar–izraeli kapcsolatok alakulása milyen szorosan összefüggött a nemzetközi politikai dinamikával, valamint a magyar és az izraeli érdekek folyamatos ütközésével és a két fél kompromisszumkeresésével.

Jegyzetek

- 1 Novák Attila: „Ideológia és önazonosság: Az 1953-as budapesti cionista per vádlottjai és körülményei”, *Kommentár*, 12., no. 4. (2017): 22–30.
- 2 Laqueur, Walter: *A History of Zionism* (London: Weidenfeld and Nicholson, 1972).
- 3 A „kommunista blokk”, „keleti blokk”, vagy „szovjet blokk” (az Andrej Zsdanov által 1945-ben megfogalmazott doktrína szerint: a „béketábor”) kifejezések általában Közép- és Kelet-Európa korábbi kommunista (szocialista) országaira utalnak – amelyek közé tartozott 1989-ig Magyarország is –, de egyes esetekben a Varsói Szerződés tagjait – és a katonai szövetséghez nem tartozó Jugoszláviát – értik alattuk.
- 4 Ofer, Dalia: *Escaping the Holocaust: Illegal Immigration to the Land of Israel 1939–1944* (Oxford: Oxford University Press, 2023).
- 5 Rozett, Robert és Spector, Shmuel, szerk.: *Encyclopedia of the Holocaust* (Jeruzsálem: Yad Vashem, 2000).
- 6 Szalay Gábor: „Izrael Állam megteremtésének körülményei a formálódó új világrend kezei között”, *Eszmélet*, 30., no.120. (2018): 179–194.
- 7 Kovács András: „Magyar zsidó politika a háború végétől a kommunista rendszer bukásáig”, *Múlt és jövő*, no. 3. (2003): 5–39.
- 8 Az alija (עלייה) Izrael földjére, illetve 1948 óta az Izrael Államba történő zsidó bevándorlást jelenti. Ellentétére, az onnan történő kivándorlásra a *jerida* szót használják. Az alijára mindenki jogosult, akinek legalább egy zsidó nagyszülője van. Az alijázók többsége azonban az izraelita vallási törvények szerint nem zsidó. Izraelben több százezer „vallástalan” besorolású állampolgárt tartanak számon.
- 9 Karady, Victor: „Some Social Aspects of Jewish Assimilation in Socialist Hungary (1945–1956)” in *The Tragedy of Hungarian Jewry: Essays, Documents, Depositions*, szerk. Braham, Randolph L. (New York, NY: Columbia University Press, 1987), 81. o.
- 10 Bialer, Uri: *Between East and West: Israel's Foreign Policy Orientation 1948–1956* (Jeruzsálem: Hebrew University of Jerusalem, 1990).
- 11 Uo. Bialer a könyvben bemutatja az izraeli politikai pártokon belüli vitákat, különösen az erősen ideológiai alapokon álló munkásmozgalmában arról zajlottakat, hogy a külpolitika szovjetbarát, Nyugat-barát vagy semleges irányt vegyen-e. A szerző megvizsgálja a vélemények ideológiai különbségeit, valamint a gyakorlati motivációs tényezőket is: az amerikai segélyektől való függőséget, a szovjet blokkal folytatott kereskedelmi kapcsolatokat, a cseh fegyverszállítások fontosságát, valamint azt, hogy a szovjet és a kelet-európai zsidó közösségek számára mennyire volt biztosított az Izraelbe történő kivándorlás lehetősége. A szerző arra a következtetésre jutott, hogy a nyugati irányultság kialakulása elkerülhetetlen volt.
- 12 Govrin, Josef: „Egyszerre csak egy lépés: Izraeli–magyar kapcsolatok, 1967–1989”, *Nemzet és Biztonság*, 2., no. 7.(2009): 3–12.
- 13 Molnár Erik: „Zsidókérdés Magyarországon” in *Zsidókérdés, asszimiláció, antiszemitizmus* (Budapest: Gondolat, 1984), 117–134. o.
- 14 1946. július és szeptember között százezernyi zsidó menekült el Lengyelországból. Forrás: Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon II. 1849-től a jelenkorig* (Pozsony: Kalligram, 2012), 879. o.
- 15 Uo., 880. o.
- 16 Uo., 881–884. o.
- 17 Uo.

- 18 Garai, George: *The Policy towards the Jews, Zionism and Israel of the Hungarian Communist Party* (London: The London School of Economics and Political Science, 1979), (doktori értekezés).
- 19 Szűcs Tímea: „Zsidó kivándorlás Magyarországról Palesztinába 1945 és 1949 között: A zsidó identitás alakulása”, OTDK Konferencia, Szeged, 2017. Elektronikusan elérhető: <https://acta.bibl.u-szeged.hu/78266/>.
- 20 „A Rákosi Mátyás nevével fémjelzett szovjet típusú diktatúra nyitányának Rajk László perét szokták megnevezni, bár a totális diktatúra egyik jellegzetességét, a gazdasági élet teljes alárendelését a politikai elképzeléseknek már 1949-ben megkezdték. A Rajk-per a 30-as évek moszkvai koncepciók pereinek mintájára zajlott le. Moszkvában határozták el Rajk letartóztatását, és pere, majd halálos ítélete, amelyet már előre eldöntöttek, politikai célt szolgált. Nem volt elszigetelt jelenség a „tömbön” belül, hasonló perek rendeztek Csehszlovákiában, Romániában és Bulgáriában is. Időben egybeesett Jugoszlávia kiválásával a szovjet táborból. Ez a tény jelzi, hogy Moszkva célja a tábor fegyelmének őrzése, a Titoéhoz hasonló „nemzeti” politika üldözése volt. Márpedig ennek magyar le-téteményese a „moszkovita” kommunista vezetőkkel szemben a kommunista üldöztetés időszakát otthon átvészelő Rajk László volt, akinek politikai elképzelései egyébként alig különböztek Rákosiétól. Magyar részről a Rajk ellen folytatott, szovjet „szakértő” bevonásával előkészített eljárás nem nélkülözte a politikai rivalizálást, de a személyes ellenszenv motívumait sem. Rajk László végül annak a rendszernek esett áldozatául, amelyet maga is segített felépíteni. A pernek hosszabb távú következménye volt a leszámolási hullám, amely ekkor vette kezdetét. A totális diktatúra átszötte a politika, a gazdaság és a társadalom szintjét, valamint a kulturális és tudományos életet is.” *Arcanum*, „A Rajk-per”, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/pannon-pannon-enciklopedia-1/a-magyarsag-kezikonyve-2/a-magyarsag-tortenete-520/diktaturabol-a-forradalomba-8C1/a-rajk-per-8C8/> (a letöltés ideje: 2024. december 10.).
- 21 Avineri, Shlomo: *The Making of Modern Zionism: The Intellectual Origins of the Jewish State* (New York, NY: Basic Books, 2017).
- 22 Krajcsír Lukács: *A vadászgépektől a sörökig: Csehszlovákia a Közel-Keleten 1918–1968* (Budapest: Kronosz, 2023). A könyv a 20. század első felének cseh–közel-kelet kapcsolatait vizsgálja. A szerző bemutatja, hogy Csehszlovákia már az 1918-as megalakulásától kezdve aktívan kereste a térségbeli gazdasági és diplomáciai lehetőségeket, különösen a fegyverkereskedelem, az ipari export (pl. sör, üvegáruk) és a politikai kapcsolatok révén. Krajcsír részletesen elemzi Prága szerepét Izrael Állam létrejöttében, elsősorban az 1948-as függetlenségi háború idején történt fegyverszállításokat. A kötet átfogó képet nyújt arról, hogyan vált Csehszlovákia fontos, bár időnként ellentmondásos szereplővé a Közel-Kelet geopolitikájában.
- 23 Uo.
- 24 Vardy, Peter: „The Unfinished Past-Jewish Realities in Postwar Hungary” in *The Tragedy of Hungarian Jewry*.
- 25 Ständeisky Éva: „Antiszemita megmozdulások Magyarországon a koalíciós időszakban”, *Századok*, no. 2. (1992): 284–308.
- 26 Frankel, Jonathan és Zipperstein, Steven J., szerk.: *Assimilation and Community: The Jews in Nineteenth-Century Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992)
- 27 Segev, Tom: *1949: The First Israelis* (New York, NY: Henry Holt & Company, 1998).
- 28 Patai, Raphael: *The Jews of Hungary: History, Culture, Psychology* (Detroit, MI: Wayne State University Press, 1996).

- 29 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) XIX-J-1-j-1945-1990; MNL OL XIX-J-1-k-1945-1989; MNL OL XIX-J-1-j-1991-1995 TÜK iratok, általános iratok.
- 30 Gyarmati György és Palasik Mária (szerk.): *Honukban otthontalanok: Tanulmányok az 1951. évi budapesti kitelepítések történetéből* (Budapest: ÁBTL-Kronosz, 2018), 171-211. o.
- 31 A magyarországi zsidók létszámáról szóló hazai forrásokban nem egyforma adatok szerepelnek, és a levéltáriak is részben eltérnek, de a kivándorlás szempontjából a keretmegállapodás inkább a mérvadó.
- 32 Novák Attila: *Átmenetben: A cionista mozgalom négy éve Magyarországon* (Budapest: Múlt és Jövő, 2000).
- 33 MNL OL XIX-J-1-j-1945-1990; MNL OL XIX-J-1-k-1945-1989; MNL OL XIX-J-1-j-1991-1995 TÜK iratok, általános iratok.
- 34 Uo.
- 35 Uo.
- 36 Uo.
- 37 1950-ben a jugoszláv és a magyar politika közötti konfliktusok alapvetően az eltérő külpolitikai irányvonalakból és az ideológiai különbségekből fakadtak. A feszültségek elsősorban a Szovjetunió és Jugoszlávia közötti szakításra, az úgynevezett Tito-Sztálin-konfliktusra vezethetők vissza, amely 1948-ban kezdődött, és mélyen megosztotta a keleti blokk országait.
- 38 Csehszlovákia kereskedelempolitikája az ipari termékek exportjára épült, míg Magyarország gazdasága erőteljes iparosítási folyamaton ment keresztül abban az időszakban, és nagyobb mértékben a mezőgazdaságra és az ipari importokra támaszkodott. E különbségek a két ország eltérő gazdasági örökségéből és ipari fejlettségéből fakadtak.
- 39 „A cionizmus egy politikai-nemzeti mozgalom, amelynek célja a zsidó nép egyesítése és a nemzet újjáélesztése a történelmi hazájában, Izrael földjén (*Eretz Israel*). Továbbá egy olyan ideológia, amely ezen a mozgalmon alapul.” *Wikipédia*, „Cionizmus”, <https://hu.wikipedia.org/wiki/Cionizmus> (a letöltés ideje: 2025. március 31.).
- 40 Novák Attila: „Hosszú menetelés, kihasznált kiskapuk: A magyar-izraeli diplomáciai kapcsolatok története a kapcsolatok újrafelvételéig”, *Világtörténet*, 13., no. 45. (2023).
- 41 MNL OL XIX-J-1-j-1945-1990; MNL OL XIX-J-1-k-1945-1989, MNL OL XIX-J-1-j-1991-1995 TÜK iratok, általános iratok.
- 42 Garai: *The Policy towards the Jews*, 188-197. o.
- 43 MNL OL XIX-J-1-j-1945-1990; MNL OL XIX-J-1-k-1945-1989, MNL OL XIX-J-1-j-1991-1995 TÜK iratok, általános iratok.
- 44 Uo.
- 45 „Az American Jewish Joint Distribution Committee, közismert nevén a Joint vagy JDC, egy New York-i székhelyű zsidó segélyszervezet, amely 1914 óta támogatja a zsidó közösségeket Izraelben és világszerte több mint 70 országban. Szociális és közösségi segélyprogramok révén erősíti a közép- és kelet-európai, valamint a közel-keleti zsidó közösségeket. *Wikipedia*, „American Jewish Joint Distribution Committee”, https://en.wikipedia.org/wiki/American_Jewish_Joint_Distribution_Committee (a letöltés ideje: 2024. december 9.).
- 46 Kovács András: „Egy kényes ügy: Dokumentumok a magyar-izraeli titkos tárgyalásokról 1957-1961”, *Múlt és jövő*, 24., 2. (2013).
- 47 MNL OL XIX-J-1-j-1945-1990; MNL OL XIX-J-1-k-1945-1989, MNL OL XIX-J-1-j-1991-1995 TÜK iratok, általános iratok.
- 48 Vago, Bela: „Communist Pragmatism toward Jewish Assimilation”, in *Jewish Assimilation in Modern Times*, szerk. Vago, Bela (Boulder, CO: Westview Press, 1981), 115. o.

- 49 MNL OL XIX-J-1-j-1945–1990; MNL OL XIX-J-1-k-1945–1989, MNL OL XIX-J-1-j-1991–1995 TÜK iratok, általános iratok. (A Moshe Sharett külügyminiszter beszédéről készült KKM-jelentés szerint saját maga fogalmazott így.)
- 50 Berei Andor (1900–1979): „1948 és 1951 között a Külügyminisztérium politikai államtitkára, majd a külügyminiszter első helyettese volt. 1948 és 1956 között az MDP KV tagja. Az 1947-ben felállított, az MKP »gazdasági feladatainak« kidolgozására szerveződött bizottság, valamint a párt munkájának megjavítására alakított állandó bizottság tagja.” *Wikipédia*, „Berei Andor”, https://hu.wikipedia.org/wiki/Berei_Andor (a letöltés ideje: 2023. március 31.).
- 51 Vago, Raphael: „Jews, Judaism, Zionism in Hungary 1945–1953”, *Hungarian Studies*, 10., no. 1. (1995): 99–107.
- 52 Az Ichud/Ihud (hivatalos nevén: a Cionista Világszervezet): a diaszpórában tevékenykedő cionista szocialistáknak a munkásmozgalom több csoportja egyesüléséből 1932-ben alakult nemzetközi szervezete. Magyarországon a világháború előtt Poale Cion néven működött.
- 53 Mapai/Mapaj: az Izraeli Dolgozók Pártja. Az 1930-ban alakult a cionista szocialista mozgalom vezetői között volt David Ben-Gurion, valamint Izrael Állam több későbbi miniszterelnöke. 1968-ban belőle jött létre a Munkapárt (Avoda).
- 54 A Ha-Somér ha-Cá’ir és az Achdut ha-Avoda munkáspárt egyesülésével jött létre a Mapam, amely a marxizmushoz közel álló marxista-cionista ideológiát követett.
- 55 1939-ben két cionista ifjúsági szervezet, a Dror és a Hehaluc Hacair egyesülésével létrejött a Dror-Hehaluc Hacair. 1944-ben csatlakozott hozzájuk a Habonim. A közös szervezetük 1946 februárjában azonban kettévált: az egyik része (Dror-Habonim) az Achdut ha-Avodához, a másik (Necach Habonim) az Ichud-MAPAJ-hoz csatlakozott.
- 56 Komoróczy: *A zsidók története Magyarországon II.*, 930–938. o.
- 57 Zinner Tibor: „Az 1953-as »cionista« per” in *1100 éves együttélés. A magyar és a magyarországi zsidóság a haza és a fejlődés szolgálatában* (Budapest, Magyarországi Holocaust Emlékalapítvány, 2001), 216–251. o.
- 58 Szirmai István (1906–1969): „újságíró, baloldali politikai aktivista, 1929-től az illegális Román Kommunista Párt, 1940-től az illegális Kommunisták Magyarországi Pártja, 1944-től a Magyar Kommunista Párt, 1948-tól a Magyar Dolgozók Pártja, 1956-tól a Magyar Szocialista Munkáspárt tagja és vezető tisztségviselője, 1949–1953 között a Magyar Rádió elnöke, 1956-tól a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának, 1957-től az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője, a politikai agitációért, pártpropagandáért, a sajtó- és kultúra központosított ideológiai irányításáért egyszemélyben (*Sic!*) felelős vezető. Több ciklusban országgyűlési képviselő, 1959-től az MSZMP Központi Bizottságának titkára, 1962-től haláláig az MSZMP Politikai Bizottságának tagja.” *Wikipédia*, „Szirmai István”, https://hu.wikipedia.org/wiki/Szirmai_Istv%C3%A1n (a letöltés ideje: 2025. március 31.).
- 59 Az MCSZ feladatai közé tartoztak a palesztinai zsidó nemzeti otthonba történő áttelepítéssel kapcsolatos munkák, a palesztinai zsidóság kulturális törekvéseinek a támogatása, illetve a Palesztina és Magyarország közötti kereskedelmi kapcsolatok irányítása.
- 60 Stöckler Lajos (1897–1960): „csipkegyáros, 1944. július 22-től a magyar hatóságok jóváhagyásával újjászervezett Zsidó Tanács tagja. Különösen aktív szerepet játszik a nyilas uralom idején mint az új Zsidó Tanács tényleges vezetője, amikor Stern Samu és a Zsidó Tanács más vezetői illegálisba kényszerülnek. Komoly szerepe van a »nagy« gettó élelmezésének, belső rendjének megszervezésében. 1945 és 1950 között a Pesti Izraelita Hitközség elnöke. 1953-ban koholt vádak alapján letartóztatják; a vádak között szerepel az is, hogy Domonkos Miksával együtt meggyilkolta Raoul Wallenberget. 1956-ban szabadul,

- elborult elmével hal meg Ausztráliában.” *Holokauszt Emlékközpont*, „Stöckler Lajos”, <https://hdke.hu/tudastar/enciklopedia/stockler-lajos/> (a letöltés ideje: 2025. március 31.).
- 61 Szalai Ágnes: „Az 1949-es magyarországi cionista per”, *Szombat*, <https://www.szombat.org/tortenelem/3651-az-1949-es-magyarorszag-i-cionista-per> (a letöltés ideje: 2025. március 28.), 14. jegyzet (ZSLT, XXXIII – 5.a–35. a., Külügyminisztérium, 1949. július 18., Cionista perre vonatkozó sajtószemle).
- 62 Szalai: „Az 1949-es magyarországi cionista per”.
- 63 MNL OL XIX-B-1-h BM Egyesületi Főosztály Magyar Cionista Szövetség.
- 64 Schwartz, Joseph J. (1899–1975): „a Joint Distribution Committee (JDC) európai igazgatója 1940–1949 között. Schwartz a szülőhazájában, az Egyesült Államokban csatlakozott a JDC-hez. Hamarosan Párizsba küldték európai igazgatóhelyettesnek; 1940-ben lett igazgató. Amikor a németek 1940-ben megszállták Franciaországot, Schwartz a JDC irodáit Portugáliába költöztette. A JDC igazgatójaként Schwartz számos mentési és segélyezési műveletet irányított. Felügyelte azoknak a zsidóknak a kivándorlását, akik még kaphattak vízumot a nyugati országokba. Mentési akciókhoz biztosított pénzügyi támogatást a megszállt Európa területén, ahol a JDC munkatársai sok zsidót mentettek meg és bújtattak el. Az amerikai JDC politikája ellenére támogatta a fegyveres zsidó ellenállást. Schwartz 1940-ben és 1941-ben támogatta a zsidók illegális kivándorlását Palesztinába. Izstambulban egy újabb JDC-irodát hozott létre. Több ezer segélycsomagot küldött Tetheránon keresztül a Szovjetunióba, s ezzel több ezer éhező zsidó menekült életét mentette meg a szovjet Közép-Ázsiában. Továbbá Schwartz pénzügyi forrásokat biztosított a palesztinai zsidó vallási intézmények fenntartására. A háború után Schwartz a JDC munkatársait elküldte, hogy segítsenek a németországi kitelepítetteknek felállított táborok működtetésében. Csoportokat küldött a kelet-európai zsidók támogatására, valamint gondoskodott azokról a menekültekről, akik Palesztinába akartak vándorolni. Schwartz egészen az 1970-es nyugdíjba vonulását a zsidó szervezetekben dolgozott.” *Yad Vashem*, « Schwartz, Joseph J.», https://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%206004.pdf (a letöltés ideje: 2024. december 9.).
- 65 *Central Zionist Archives (CZA)*, „S 5/757. Report of the Hungarian Zionist Federation (MCSz) to the Executive of the Jewish Agency, April 17, 1947”.
- 66 Az *Új Kelet* című magyar nyelvű hetilapot 1918. december 19-én alapították Kolozsvárott, Chajjim Weiszbarg, a cionista mozgalom egyik vezéralakja kezdeményezésére.
- 67 MNL OL XIX-J-1-j-1945–1990; MNL OL XIX-J-1-k-1945–1989, MNL OL XIX-J-1-j-1991–1995 TÜK iratok, általános iratok.
- 68 Szalai: „Az 1949-es magyarországi cionista per”.
- 69 Schmidt Mária: „Ez a per lesz a legék lege” in *Diktatúrák ördögszekerén* (Budapest: Magvető, 1998), 271–284. o.
- 70 Szalai Ágnes: „A magyarországi kommunista diktatúra zsidó áldozatai (1949–1954)” in *Tanulmányok a holokausztról, 4. kötet*, szerk. Randolph L. Braham (Budapest: Presscon. 2006), 217–268. o.
- 71 Csorba László: „Izraelita felekezeti élet Magyarországon a vészorszaktól a nyolcvanas évekig” in *Hét évtized a hazai zsidóság életében* (Budapest: MTA Filozófiai Intézet, 1990).
- 72 A Zsidó Ügynökség (*Jewish Agency*) globális keretet biztosít az alijázásnak (a zsidók Izraelbe vándorlásának), világszerte gondoskodik a zsidó közösségek biztonságáról, erősíti az identitásukat, valamint összekapcsolja a zsidókat egymással és Izraellel. Emellett Izrael Állam felé közvetíti a zsidó nép hangját, s ezzel hozzájárul annak társadalmi formálásához. *The Jewish Agency for Israel*, „Who We Are”, <https://www.jewishagency.org/who-we-are/> (a letöltés ideje: 2024. december 9.).
- 73 Szalai: „A magyarországi kommunista diktatúra”, 217–267. o.